

Simmel a Masaryk*

Na okraj jedné neznámé Masarykovy recenze

I.

Nejvýznamnější český myslitel 20. století Tomáš Garrigue Masaryk se sám vždycky pokládal v prvé řadě za sociologa. Nejenže to mnohokrát prohlásil, ale řadě svých textů, jež bychom dnes sensu stricto za sociologické snad ani nepokládali, dával do vinku adjektivum „sociologické“. Platí to zejména o proslulém Masarykově spisu *Rusko a Evropa* z roku 1912, který nese podtitul *Sociologické skizzy*.

V obrovské masarykovské literatuře (pohřichu většinou české),¹ jejíž část se věnuje rozboru Masarykova sociologického díla, se kupodivu téměř nenajde text, který by odpovídal na tuto všetečnou otázku: Uvážíme-li, že Masaryk (1850-1937) byl doslova současníkem Maxe Webera (1864-1920), Emila Durkheima (1858-1917), Vilfreda Pareta (1848-1923) či Georga Simmela (1858-1918), je zdůvodněné se ptát, jaký měl Masaryk vztah jako profesionální, akademický sociolog ke svým vrstevníkům, jež dnes právem pokládáme za sociologické „klasiky“?² Pouze dvě relace „Masaryk-sociologičtí klasikové“ byly prozkoumány podrobně a všestranně – ostatně samy se nejvíce nabízely, totiž Masarykův vztah ke Comtovi a k Marxovi [srv. Machovec 1992]. Ani Comte, ani Marx však Masarykovými přímými současníky nebyli (Comte umírá v době, kdy Masaryk začíná chodit do školy, a Marx v době, kdy přechází z Vídně do Prahy na univerzitu) a už vůbec ne „profesionálními kolegy“ ve smyslu příslušnosti k téže vědecké (sociologické) komunitě.

V poslední době učinil pokus o zakomponování Masaryka do dobového světového sociologického kontextu Jiří Musil [Musil 1993: 89-100]. Musil správně konstatuje a přesvědčivě dokládá, že Masaryk poměrně přesně vymezil svůj vztah nejen ke Comtovi, Marxovi či Millovi, ale i ke Spencerovi, k představitelům sociálního darwinismu (Gumplowicz, Ratzenhofer), vůči některým americkým sociologům (Ward, Kidd) a samozřejmě v souvislosti se svým hlubokým zájmem o „ruskou otázku“ také k nejvýznamnějším sociologům ruským (Lavrov, Michajlovskij, zčásti Karejev). Masaryk jako muž mimořádného rozhledu a sečtělosti, ale i diferencovaných zájmů se vyrovnával také s ekonomickými teoriemi své doby, zejména s jejich metodologickými důsledky a souvis-

*) Autor děkuje Univerzitě v Kostnici (zejména dr. G. Framheinové) za zpřístupnění simmelovské literatury, Grantové agentuře UK (grant č. 83/94) za umožnění studijního pobytu v Kostnici a Aleně Miltové, která simmelovské materiály odpovědně a pracně vyhledávala.

¹) V poslední době se objevují zejména anglické texty, které Masaryka zpřístupňují, ať už jde o Giddensovo vydání Masarykovy *Sebevraždy* doprovázené zasvěceným úvodem [Giddens 1970, Masaryk 1970], o anglické vydání třetího dílu *Ruska a Evropy* pod názvem *The Spirit of Russia* (v češtině publikovaného až v roce 1996), o opomenutou práci Huanuse J. Hajeka [1983], která je kvalifikovaným úvodem „do Masaryka“ nebo o pozoruhodnou práci Gordona Skillinga *T. G. Masaryk: Against the Current* (The Macmillan Press 1994, česky 1995).

²) K tomu srv. slavnou stať Jeffrey C. Alexandra *The Centrality of Classics* [Alexander 1987] nebo knížku Turnerovu [1993], v níž jako klasikové kanonizovaní z „pozitivistické perspektivy“ figurují Comte-Spencer-Durkheim-Marx (srovnáván se Simmelem a Weberem)-Weber-Mead. Parsonsova kanonizace mluví o Marshallovi, Paretovi, Durkheimovi a Weberovi [Parsons 1949] atd.

lostmi (spor mezi Gustavem Schmollerem a Karlem Mengerem) atd. Vytýká-li např. Zdeněk Pinc (v tom následuje Jana Patočku) Masarykovi, že se „nezabýval velkými filozofy, ale marginální filozofií“, že tedy z Masaryka se filozofii učit nelze, protože „filozofii je třeba pochopit v prostředí fundamentálního myšlení, a nikoliv na marginálních autorech“, pak tak snad činí právem [srv. Pinc 1992: 300]. O Masarykově vztahu k jeho *sociologickým současníkům* to však rozhodně neplatí. Musilův výčet lze dokonce rozšířit a obohatit – Masaryk ví nejen o Durkheimovi (je zajímavé, že nikdy nereagoval souvisleji na jeho *Sebevraždu*, ačkoliv šlo o Masarykovo téma doslova dominantní³), ale i o Le Bonovi a Tardovi – Durkheimových antipodech, několikrát významně zmiňuje Tönniese, reaguje na Weberovu prvotinu o římských agrárních dějinách (Masaryka s Weberem kvalifikovaně srovnává Šrubař v dosud nepublikované studii [Šrubař 1996]) atd. Jinými slovy – Masaryk své velké současníky zná a uvádí je vždycky, když k tomu nachází věcný podnět. Masaryk, který sice usiloval o to, aby byl jako akademický sociolog uznán a respektován, ale nikdy se jím de facto nestal, ovšem nikdy svůj vztah k současníkům nevyložil systematicky – stejně jako nikdy systematicky nevyložil svou „sociologickou teorii“. Tato standardní výtka, že totiž „Masaryk nepodal sociologický systém“ (Bláha, Fischer, Chalupný), je leitmotivem všech pokusů o rekonstrukci „Masarykova systému“, ale i jádrem kritiky Masaryka jako sociologa. Jde zajisté o kritiku, která je poplatná době a duchu 19. století, jež tvorbu systémů pokládalo za jediné myslitelné završení díla. Dnes, v době, která se tvorbě systémů systematicky vyhýbá a kdy samo slovo „systém“ (po opojení systémovou analýzou a „obecnou teorií systémů“) se stalo téměř nadávkou, může být Masarykova (a Simmelova) nesystematičnost průkazkou ke vstupu do postmoderního diskursu: Simmelovi se to ostatně už přihodilo.

Musil ale pravděpodobně poněkud nadsazeně u Masaryka nachází anticipace, které své explicitní vyjádření našly dlouho po Masarykově smrti. Masaryk prý „byl blízko všem teoriím sociálního interakcionismu, zejména symbolického interakcionismu, jeho myšlení se ubíralo cestami, které vedly ke strukturním teoriím A. Giddense a P. Bourdieu a nesporně i Norberta Eliase... nebyla by mu cizí ani moderní verze teorie směny v podání G. Homansa a P. Blaua“ [Musil 1993: 98]. Připusťme, že i takový retrospektivní pohled na Masaryka je možný, jistější se ale zdá, že alespoň některá nedorozumění kolem Masaryka lze zčásti rozptýlit a souvislosti s dnešní sociologickou teorií přiměřeněji najít velice prostým krokem, k němuž významnou inspiraci nabízí současná tzv. *simmelovská renesance*, obrovské oživení zájmu o sociologa donedávna marginalizovaného nebo – to spíše – „špatně čteného“.

2.

Jméno Georga Simmela se sice u Masaryka mihne (ale jen mihne, proto jej Musil ve své vyčerpávající studii ani nezaznamenává) – zejména v *Otázce sociální*, v níž Masaryk zjišťuje rozporný, ale těsný vztah mezi „sociologií a socialismem“ (zde Simmel figuruje vedle Tönniese, Bartha, Stammlera aj.). O tom, že existuje těsnější věcný vztah mezi Ma-

³ Zajímavě a vtipně téma formuloval Jaroslav Střítecký, který si položil otázku, zda by se „Masaryk nebyl stal rakousko-uherským Durkheimem“, kdyby v 80. letech nebyl z Vídně odešel do Prahy. Je pravda, že Masarykův přechod do českého prostředí znamenal radikální proměnu jeho vědeckých zájmů a zejména zásadní obrát k politice. Stříteckého otázku lze proto taky obrátit – „Měla by první česká republika prezidenta Masarykova formátu – kdyby byl Masaryk ve Vídni setrval?“

sarykem a Simmelem se lze přesvědčit (ale až dnes) například v Mestrovičových analýzách modernity a v jeho pokusu o ustavení „postmoderní kritické teorie“ [srv. Mestrovič 1991 a 1993] a u Frisbyho [Frisby 1981]. Právě Frisby cituje u nás dosud pravděpodobně zcela neznámou Masarykovu recenzi Simmelovy knihy *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* [1908]. Frisby si dokonce „cítat“ z této recenze vzal jako motto jedné z kapitol své knihy o „sociologickém impresionismu“ Georga Simmela, totiž větu – *Modernity has found here a dynamic expression: the totality of fragmentary, centrifugal directions of existence and arbitrariness of individual elements are brought to light* [Frisby 1981: 45]. I když připustíme, že angličtina dovede s němčinou udělat pravé záznaky, ať hledám jak hledám tuto větu v Masarykově recenzi nenacházím.

Masaryk *opravdu* nedokázal číst Simmela tak, jak jej dokázal číst později Frisby, a ačkoliv sám nepochybně patří mezi *velké analyticky a kriticky modernity*, nedovedl postřehnout vlastní spřízněnost se Simmelem. Stačí si povšimnout toho, co Masaryk Simmelově *Soziologie* vytýká, abychom pochopili, že ji Masaryk čte jako *dobově podmíněný akademický sociolog*, který Simmelovi vytýká více méně právem totéž, co se mu vytýkalo od počátku století až do konce 70. let, totiž především ne zcela povedený pokus specificky vymezit sociologii jako vědu o „sociálních formách sdružování“. Masarykova akademičnost je patrna mimo jiné v tom, jak urputně trvá na tom, aby Simmel řešil otázku postavení sociologie v soustavě věd, aby jasně vymezil její předmět a neodkazoval na metodu (ačkoliv již Masarykův první učitel Comte konstatoval, že „čím se jevy stávají složitější, tím méně možno odlišit metodu od nauky“, [srv. Comte 1927: 101]), aby předložil „systém“ a „jednoznačně vymezil pojmy“. Masaryk ještě netuší, že přesně a doslova totéž (snad kromě oné klasifikace věd) bude zanedlouho vytýkáno Masarykovi samotnému. Masaryk má v kritice Simmelova „formalismu“ většinou pravdu, problém je ale v něčem jiném. Dnes totiž víme, že klíčovým *sociologickým* dílem Simmelovým není *Soziologie*, ale spíše *Filozofie peněz*⁴ a že sociologicky pro dnešek relevantní částí *Soziologie* je právě to, co Masaryk zhodnotí paušálně sice pozitivně, ale přece jen jako marginálii – „jednotlivé velmi dobré a cenné úvahy“, které ale „výklad komplikují“, protože narušují „systematickou souvislost“.⁵

Dnes víme, že Simmelův pokus o „formální sociologii“ byl spíše dobovou úlitbou obecně pocítované potřebě akademicky sociologii vymezit jako svébytnou vědu a pro Simmela samotného snad i pokusem o doklad vlastní akademické způsobilosti než jeho skutečným zájmem. Víme také, že o sociálních formách pojednává lépe a přesvědčivěji ve svých krátkých studiích, skicách a esejích o módě nebo studu než ve svých kantovskými reminiscencemi zatížených abstraktních úvahách.

⁴) Ruský simmelovský badatel Jonin oprávněně píše toto: „K *Filozofii peněz* se obraceli – provokováni a pomýleni bizarním titulem filozofové a ekonomové, nikoliv ti, jimž byla kniha určena, totiž sociologové. Jestliže sociologové *Filozofii peněz* ignorovali, pak v knize *Soziologie* viděli základní sociologické dílo, traktát, jimž se Simmelova sociologie vyčerpává. Část byla vzata za celek, což způsobilo, že se celá desetiletí udržovaly zcela falešné interpretace Simmelovy sociologie“ [Jonin 1981: 34].

⁵) K tomu Frisby: „Ze všech velkých děl má *Filozofie peněz* strukturu, která jinde chybí. I *Soziologie* z roku 1908, která je vlivnější než *Filozofie peněz*, je vlastně souborem esejů. Simmel byl dozajista mistrem filozofického eseje a lze dodat, že byl mistrem také eseje sociologického. Ale toto opravdové mistrovství mu pravděpodobně bránilo v tom, aby svá velká díla dobře strukturoval“ [Frisby 1990: 23].

Masarykova kritika se ovšem shoduje s pozdějšími kritikami, třeba s kritikou Sorokinovou, který stejně jako Masaryk také tvrdí, že nelze použít analogie sociologie s geometrií, protože „jevy jako moc, autorita, panství a soutěž nemají geometrické prostorové rozměry“ [Sorokin 1936: 402] nebo s ještě daleko pozdější kritikou Szczcepaňského, který konstatuje, že přes všechno Simmelovo úsilí „požadavek oddělení formy od obsahu nelze uskutečnit, protože formy společenských vztahů jsou v jiném vztahu ke svým empirickým realizacím než formy trojúhelníků k nákresům na tabuli“ [Szczcepański 1967: 476]. Szczcepański také zcela ve shodě s Masarykem konstatuje, že „Simmel se nespokojil s obecným programem, ale své postuláty realizoval v řadě monografických studií, jež podmaňují svými myšlenkami, pronikavostí úvah a překvapujícími řešeními“, ale vše marno – sociologie to ve vlastním smyslu není.

Zdá se, že nejbližše soudobému čtení Simmela byl jeden z naší české sociologické „svaté trojice“ (Masaryk-Bláha-Chalupný), totiž Emanuel Chalupný. Ten deset let po Simmelově smrti mu věnuje ve svém vlastním pokusu o systematickou sociologii [1927] značnou pozornost.⁶ Simmelův pokus srovnává Chalupný s Giddingsem, který byl v Čechách kdysi velice populární, protože Giddingsova základní kniha vyšla – nota bene z Masarykova podnětu! – v českém překladu [Giddings 1900] a Simmelovi blízký svým pojetím sociologie jako vědy o sdružování, „asociaci“ (ostatně Simmel byl díky svému žákovi Parkovi v Americe již od konce století dobře znám). Chalupný konstatuje, že Simmelovo pojetí, které se sice snaží vymezit sociologii, ale současně jí upírá samostatný předmět a redukuje ji „na pouhou metodu“, je příliš krajní – v tom se Chalupný s Masarykem shodují. Nicméně Chalupný – na rozdíl od Masaryka – pozorně čte exkurs o šperku a o dopisech, analyzuje je prizmatem své vlastní sociologické optiky a zjišťuje tento vnitřní rozpor simmelovské formální sociologie: „Simmel podává bystrá pozorování empirická, ale nedovede z nich vyvodit zásadních důsledků pro pojetí vědy: a tak vykládá v „Sociologii“ své o mnoha věcech, které *dle její definice* do sociologie ovšem patří, avšak *dle jeho definice* by do ní vůbec nepatřily, poněvadž definice ta vůbec popírá možnost sociologie obsahové“ [Chalupný 1927: 92]. Chalupný tak konstatuje rozpor, který je sice nepopíratelný, ale Simmel s ním jaksi uměl žít a vlastně se jím snad ani příliš netrápil. Celý kontext Simmelova životního díla se zdá dokazovat, že pokus o „formální sociologii“ není v Simmelově usilování marginální, ale klíčem k Simmelovi jistě není (na druhé straně je ovšem klíčem k Wiesemu, pozitivistickému formalismu, tvorbě sociologických dichotomií a klasifikací atd.). Na sklonku života Simmel sociologii dokonce verbálně opouští, aby se cele věnoval filozofii a svým zájmům estetickým. Nepopíratelným faktem však zůstává, že jeho *Soziologie* je první evropskou prací vůbec, která má „sociologii“ přímo v titulu a že téměř posledním za života Simmelova vydaným spísem jsou variace na formální sociologii, totiž spisek *Grundfragen der Soziologie (Individuum und Gesellschaft)* – životní dílo Simmelovo uzavírá *Lebensanschauung (Vier metaphysische Kapitel)*. Otázka po postavení sociologie v systému věd mu byla – na rozdíl od Masaryka i Chalupného [srv. Masaryk 1885, Chalupný 1945] – v zásadě lhostejná, nesystematičnost byla inherentním rysem jeho myšlení.

⁶) Je dobově příznačné, že v celé Chalupného velepečlivé knize není naopak ani zmínka o Maxu Weberovi. Ano, Max Weber jest uveden, ale co spoluautor knihy *Lehrbuch der Biologie* spolu s M. Nussbaumem a G. Karstenem. Více než o náhodnou shodu jmen jít nemůže.

Szacki přesvědčivě ukazuje, že Simmelova nesystematičnost měla řadu příčin (rozmazanost filozofického východiska, neuvěřitelná šíře zájmů od sochařství a etnologie hudby přes etiku až k teorii kultury, střet dvou auditorií – veřejného, pro něj je podle vyjádření Leopolda von Wieseho „sociologem literárního salonu“, a akademického, pro nějž téměř do smrti bude jen čestným Privatdozentem s právem učit, ale bez práv podílet se na životu akademické obce). Szacki ale přesně postřehl, dříve než tak učiní postmodernismem ovlivnění a postmoderní myšlení spoluutvářející autoři jako Bauman, Weissteinovi nebo Frisby, že „Simmela fascinovala nekonečná mnohoaspektovost skutečnosti, nikoliv podle jeho názoru iluzorní možnost ji uspořádat z nějakého pevného hlediska“ [Szacki 1981: 506]. Je tomu tak proto, že pro Simmela je „společnost pouze nestálou, křehkou, nepevnou a nesebejistou formou, která se sice usazuje, ale spíše jako písek než skála – v procesu neustálého zespolečňování“ [Bauman 1995: 19]. Simmel jako by anticipoval postmoderní „smrt sociálního“ – ale o to v této souvislosti nejde: Masaryk takto společnost své doby neviděl a vidět nechtěl. Se Simmelem má ale alespoň tři věci společné:

1. Všude tam, kde se pokouší o akademickou sociologii (jako Simmel ve své „formální sociologii“), je Masaryk nepřesvědčivý, a hlavně – sociologicky není živý. Masaryk je živý především svými málo sice argumentovanými, ale rétoricky přesvědčivými úvahami o „krizi naší doby“, zejména v klíčové své práci *Moderní člověk a náboženství*. Tato série esejů ostatně vzniká snad nikoliv náhodou současně se Simmelovou *Filozofií peněz* (Masaryk – 1898, Simmel – 1900).

2. Masaryk skutečně patří k pronikavým analytikům modernity a řada motivů, která se objevuje u Simmela zní se stejnou naléhavostí i u Masaryka, například zamyšlení nad neurasteničností velkoměstského života, nad krizovými jevy kulturními, nad přechodností intelektuálních mód, zejména však jeho úvahy o titanismu a „faustismu“⁷ atd. Jako dia-

7) Ad illustrandum uvedme dvě krátké citace: „Myslím, že čtenář s obyčejnou psychologickou zkušeností na otázku, kde je více psychózy, ve městech či na venkově bez rozmyšlení odpoví, že ovšem ve městech, stejně jako sebevraždnost je intenzivnější ve městě. Proč je tato odpověď tak nasnadě a co je její obsah? To, že v samých střediscích moderního žití i psychóznost a sebevraždnost je větší. Máme tu skutečně cosi nového, moderního. A opět neběží o kvantum psychóznosti, nýbrž o různé stupně, o zvláštní druhy. A zajímá nás nejen fyziologická a patologická, ale právě psychologická a sociální stránka psychózy a hromadné psychóznosti. A tu vědecká analýza potvrzuje, co dnes slyšíme pořád a ze všech stran, že se totiž lidé stávají nervózními, citlivými, podrážděnými a popudlivými, že jsou jaksi chabí, unavení a umdlení, neradostní a smutní“ [Masaryk 1934: 19]. Podobnost se Simmelovou analýzou velkoměstské mentality není náhodná: Simmel je jistě pronikavější a koncept blazeovanosti u Masaryka ovšem chybí. Skvělý rozbor Masarykovy „diagnózy“ doby provedl J. L. Fischer v kontextu minulého fin de siècle [Fischer 1930: 177an.], Simmela do kontextu našeho fin de siècle zařadil Mestrovíč [1991: 54an.]. Druhý příklad týká se obsedantního tématu druhého tvůrčího období Simmelova (1900-1911) – lásky. Masaryk tedy: „Byla licoměrná politika, bylo licoměrné náboženství, stala se licoměrnou také láska. Egoism, hrozný, studený, umrtvující egosim slavil své orgie. Láska stala se egoistickou, žena prodejnou, kurtizána zatlačila snící, romantickou, něžnou a sladkou grissetu. Muž oddělil se od ženy, neboť začal jí pohrdat, vrhl se na víno, a opustiv útulný krb lásky, ubíjel se ve špatných místnostech. Láska podlehla duchu času: tak jak nevěřili starým králům a starým náboženstvím, tak se jim stala také láska starou iluzí“ [ibid.: 263]. Masaryk je jistě moralističtější než Simmel, ale nikdo jiný než Simmelův současník Bouglé v něm, v Simmelovi, neviděl o mnoho víc než právě jen esejizujícího – moralistu.

gnostik je Masaryk nezřídka stejně pronikavý jako Simmel a Giddens snad oprávněně konstatoval, že dramatický úspěch Durkheimovy *Sebevraždy* sice zastínil *Sebevraždu* Masarykovu, ale nemohl zakrýt podobnosti obou autorů, zejména pokud jde o motiv role náboženství a náboženského života v současné sociální krizi [srv. Giddens 1970: XLI]. Ten je sice u Simmela přítomen, ale zcela jinak artikulován.

3. Třetí podobnost pak spočívá v tom, že Masaryk stejně jako Simmel – byť opatrněji a jistě méně uvědoměle – rází právo na nový vyjadřovací styl, který bude v přímé souvislosti se Simmelem nazván „sociologickým impresionismem“. Do českých zemí toto označení zavedl Pavel Tomášek [1972], aniž však odkázal na původní zdroj: není jím totiž ani autor stejnojmenné monografie o Simmelovi David Frisby, nýbrž Georg Lukács, jeden z mnoha slavných Simmelových žáků. Ten tohoto označení použil dokonce již v roce 1918. Pozdržme se u něho chvíli – ostatně věc sama s Masarykem nenápadně, ale prokazatelně také souvisí.

3.

Lukács své označení nechápe jako bonmot, a dokonce je ani neváže na Simmelův specifický vyjadřovací nástroj – na esej, jemuž až Simmel dal status *sociologického žánru*. Vyvozuje je ze Simmelovy schopnosti „vidět i nejmenší a nejnepodstatnější jevy denního života *sub specie philosophiae* tak, že se stávají transparentními“, především však z toho, že Simmel je mu filozofem a sociologem „doby přechodné“ (transitional), je mu „přechodovým myslitelem“ [Lukacs 1991: 146]. Jak nevzpomenout na Nejedlého (ostatně pronikavou) analýzu Masaryka jako filozofa přechodní doby⁸ a sociologa krize, jak pominout pěknou metaforu Pincovu o Masarykovi jako „mysliteli periodickým“? Masaryk stejně jako Simmel rozvíjí paralelně se svou sociologií akademickou literární žánr sociologicko-filozofického eseje, jehož pravým mistrem ovšem je a zůstane Simmel. Masarykovy práce akademické, zejména *Rukověť sociologie*, *Člověk a příroda*, *Základové konkrétní logiky* jsou všechno díla příznačně, jakoby symbolicky nikdy nedokončená a k neučení nudná, snad byla povinnou daní akademické pozici: Masaryk zdánlivě nepochopitelně lpěl na svých *Základech konkrétní logiky* jako na svém díle naprosto základním, podoben Goethovi, který byl přesvědčen, že do dějin evropského ducha vstoupí svými studii z optiky. V roce 1926 Masaryk vysvětluje svou koncepci „konkrétní logiky“ jako pokus o „teorii vědy a věd“, jako „vědy o vědě a vědách, vědovědě“ – to jakoby předznamenávalo usilování Vídeňského kroužku. Ale to je paralela pravděpodobně příliš násilná – Masarykova klasifikace věd etc. svými kořeny tkví hluboko v minulém století [podrobněji srv. Olšovský 1993: 44].

Na tu podstatnou okolnost, kterou konstatuje Lukács, že totiž Simmel jinak, odlišně a nově *tematicky* (a tedy i *stylově*) *orientuje sociologii* zaznamenal také Adorno, když konstatuje, že „Simmel navzdory všemu psychologickému idealismu jako první učinil obrat ke konkrétním předmětům a tak se stal kanonickým učitelem každému, koho unavovala hlučnost kritiky poznání a dějin ducha“. Tuto tezi cituje Habermas ve studii příznačně nazvané – *Simmel jako diagnostik doby* [Habermas 1989: 541]. I o Masarykovi ale platí, že – přes občasné sklony k spekulativním exkurzům do filozofie dějin – byl

⁸) Masaryk se sám za analytika „doby přechodní“ pokládal: třetí kapitola *Moderního člověka a náboženství* nese titul *Příznaky doby přechodní*.

unaven „hlučností kritiky poznání a dějin ducha“. Bezvýhradně pak platí, že šlo o „diagnostiku doby par excellence“ – a nejen „naší české krize“.

V poslední době na některé z těchto souvislostí poukázal u nás Ivan Mucha, který konstatuje, že „Simmel byl jedním z prvních sociologů, který zaměřil pozornost k marginálním jevům. Předešel tak současné analytiku postmoderní společnosti“, od nichž se však odlišuje tím, že u „Simmela přes všechnu hravost a jedinečnou schopnost zachycení zdánlivě nedůležitých momentů je něco heroického, co postmoderním autorům schází“ [Mucha 1994: 84]. Masaryk dozajista postrádá Simmelovu hravost, ale o tom, že je *myslitelem heroickým*, pochyb nesporně nebylo a není. Toto připomenutí není od věci v době, která se sama za „postheroickou“ pokládá a proklamuje: Masaryk by se jistě právem bál, že dozajista trochu předčasně.

Zygmunt Bauman píše, že Simmel ve svých esejích o kokotérii, šperku, berlínském veletrhu, dveřích a mostu, studu či diskrétnosti objevil „sociologický styl, který se z perspektivy času ukázal jako nejpřiměřenější, nejvíce harmonizující s typem skutečnosti, kterou chtěl vyjádřit“ [Bauman 1995: 33]. Podstatné je ono – *z perspektivy času*, protože Simmelovi současníci (a o současnících Masarykových to platí stejně) Simmelovým stylem nadšeni nebyli, protože se evidentně vymykal z argumentačních strategií a akademických zvyklostí nejen své doby, ale obecně je v rozporu s argumentační strategií a modelem výstavby sociologie, jak je prezentuje a reprezentuje radikální scientistické paradigma (většinou neopozitivistické provenience). Tak Celestin Bouglé v *L'Année sociologique* (XI, 1906-1909) píše v recenzi Simmelovy knihy, že „k tomu, aby se sociologie stala vědeckou, nestačí eseje, byť tak sugestivní, jako jsou eseje z pera moralisty Simmela“.⁹ Durkheim dokonce Simmelův styl (v recenzi Simmelovy logicky nejkonzistentnější práce – *Filozofie peněz*) označil za „bastardní spekulaci“, která vyjadřuje realitu subjektivně, ale nedosahuje pronikavosti umění, a současně se snaží o abstraktní formulace, aniž dosahuje standardu vědy [Durkheim 1980: 98]. Podobně Sorokin shledává u Simmela „naprostou methodologickou nedostatečnost“, protože celý Simmel je založen jen a jen na „spekulativní generalizaci nadaného člověka, která je opřena o ilustrační metodu ve formě dvou či tří náhodně vybraných a jednostranně vyložených faktů“ [Sorokin 1936: 405]. Sorokin se na sklonku svého života Simmelovi omluvil – nikoliv verbálně, ale činem, když napsal soubor „simmelovských“ esejů o – mystické síle lásky...

Simmel intuitivně pochopil, že – slovy Greenovými – „styl a text jsou stejně důležité jako logická a empirická zdůvodněnost teorie“ [Green 1988: 47], že rétorika a styl na straně jedné a logická argumentace, empirická verifikace a historická ověřenost na straně druhé se v sociologii nezřídka ocitají na stejné úrovni. Simmelův – a Masarykův – sociologický impresionismus, jejich esejistika, jejich osobitý způsob formulace problémů a

⁹) Nedovedu přesně citovat zdroj. Francouzský rukopisný přepis Bouglého úvahy s uvedením pramene se čte na deskách exempláře Simmelovy *Soziologie* z roku 1908, který jsem měl k dispozici. Podle poznámek, rukopisu, ale taky podle toho, co Masaryk ve své recenzi zmiňuje a co opomíjí, jsem si téměř jist tím, že je to Masarykův exemplář Simmelovy knihy – citát z Bouglého si zřejmě Masaryk našel sám a ladění jeho kritiky je s Bouglého stanoviskem konzistentní.

jejich argumentační strategie jsou *de facto* počátkem velkého paradigmatického obratu v sociologii, obratu k sociologii nescientistické, nekvantitativní, neexperimentální...¹⁰

A ještě jeden podstatný moment spojující Masaryka se Simmelem – totiž zájem o umění nejen jako o sociální fenomén (ve stylu pozitivistické *sociologie umění*), ale jako o podstatnou životní formu či *podstatný způsob vidění světa*. Ruský simmelovský badatel Jonin píše, že „Simmel nestavěl metodu a styl do protikladu, naopak, nacházel v nich mnoho společného. Metoda má mnoho společného s tím, čemu v dějinách umění a v umělecké tvorbě říkáme styl. Stylová diference ve všech sférách života, tedy i ve vědě, je sama o sobě spolu s nemožností stanovení protikladu mezi metodou a stylem charakteristickým příznakem doby“ [Jonin 1981: 568]. Sociologie se tak nejen sblíží s uměním (a zejména s literaturou) nejen jako se zdrojem poznání (jako je tomu u Masaryka), ale jako s vyjadřovacím stylem, *sociologie se stává literaturou*. Stává se jí zejména v těch dodnes živých částech díla Georga Simmela i Tomáše Masaryka.

Skutečnost, že Masaryk nedovedl přečíst Simmelovu *Soziologie* jako spis (v některých částech) sobě intelektuálně spřízněný, přičtíme prostě jen a jen tomu, že Masaryk ve své „simmelovské“ recenzi předvedl jeden ze standardních produktů své akademické, profesorské sociologické dílny. Hlubší souvislosti mezi Masarykem a Simmelem budeme muset ještě nějaký čas hledat. Rozhodně by to stálo za to právě proto, že by šlo o činnost zhora neakademickou, ale naopak – v duchu simmelovské i masarykovské tradice – živě se dotýkající neaktuálnějších otázek nejen současné sociologie, ale i a především našeho (post)moderního světa.

Miloslav Petrusek

Literatura

Alan, J. 1995. „Sociologie mezi vědou a literaturou.“ *S-obzor*, č. 3.

Alexander, J. C. 1987. „The Centrality of Classics.“ In *Social Theory Today*, ed. by A. Giddens and J. Turner. Stanford, CA: Stanford University Press.

¹⁰ Dostatek dokladů o tom, že paradigmatický obrat k interpretativní a kvalitativní sociologii má své počátky již v první polovině století, uvádí např. Hubík ve své *Sociologii vědění* (vyjde v nakladatelství SLON v roce 1997). Motiv intenzivního vztahu mezi literaturou a sociologií rozvinul původně Nisbet [1967: 18], který v souvislosti se vznikem sociologie výslovně píše, že „two final points must be stressed: first, the moral basis of modern sociology and, second, the intuitive or artistic frame of thought in which central ideas of sociology have been arrived at“. V knížce z roku 1977 Nisbet uvažuje o sociologii jako o „umělecké formě“, přičemž ukazuje, jak sociologové malují „krajiny“ (obraz krajiny „demokracie v Americe“, „kapitálu“, „velkoměsta“ u Tocquevilla, Marxe či Simmela) a portréty (byrokrata, buržoazie, intelektuála atd.). Specifičtější téma rozvinul Lepenies, který mluví o sociologii jako o „třetí kultuře“ mezi vědou a literaturou [1985] a který nachází prokazatelné souvislosti mezi usilováním literátů 19. století a „oteců-zakladatelů sociologie“ [Lepenies 1989, cit. podle 1996]. Masarykův vztah k literatuře je dnes dobře prozkoumán. Masaryka se Simmelem ale spojuje i vášeň pro „umělecké poznávání světa“, jakkoliv Simmelova vášeň je krocena a korigována některými akademickými kánony. Masarykova raná stať *O studiu děl básnických*, v níž se jednoznačně proklamuje superiorita uměleckého (básnického) poznávání světa nad vědeckým (dnes bychom řekli „privilegovanost uměleckého rozumu nad rozumem vědeckým“) je nesena ještě poněkud naivním duchem pozdního romantismu. Ačkoliv je ve frapantním rozporu s Masarykovými comteovskými kořeny, Masaryk se svého nadšení pro literaturu jako „zdroje sociologického poznání“ nikdy nevzdal.

- Bauman, Z. 1995. „Freud, Kafka, Simmel. Próba hermeneutiky sociologicznej.“ In *Pojednanie tożsamości z różnicą?*, ed. E. Rewers. Poznań: Humaniora.
- Comte, A. 1927. *Sociologie*. Praha: Laichter.
- Durkheim, E. 1980. *Contributions to 'L'Année sociologique'*. New York: The Free Press.
- Fischer, J. L. 1930. „Duše umdlené a bojovné. Na okraj Masarykova náboženského problému.“ In *Vůdce generací I*. Praha: Čin.
- Frisby, D. 1981. *Sociological Impressionism. A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London-New York: Routledge.
- Frisby, D. 1984. *Georg Simmel*. London: Tavistock.
- Frisby, D. 1990. „Introduction to the Translation.“ In: *The Philosophy of Money*, by Georg Simmel. London-New York: Routledge.
- Giddens, A. 1970. „Introduction.“ In *Suicide and the Meaning of Civilization*, by Thomas G. Masaryk. Chicago and London. The University of Chicago Press.
- Giddens, A., J. Turner (eds.) 1987. *Social Theory Today*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Giddings, F. G. 1900. *Základy sociologie*. Praha: Laichter.
- Green, B. S. 1988. *Literary Methods and Sociological Theory: Case Studies of Simmel and Weber*. Chicago, IL: Chicago University Press.
- Habermas, J. 1989. „Simmel als Zeitdiagnostiker.“ In *Philosophische Kultur*, von G. Simmel. Berlin. (cit. podle G. Zimmel. 1996. *Izbrannoje 2*. Moskva: Jurist.)
- Hajek, H. J. 1983. *T. G. Masaryk Revisited. A Critical Assessment*. New York: Columbia University Press.
- Chalupný, E. 1927. *Sociologie I.: Základy. Sv. I: Podstata sociologie a soustava věd*. Praha: Bursík a Kohout.
- Chalupný, E. 1945. *Logika věd. Základní orientace*. Praha: Jan Pohořelý.
- Jonin, L. G. 1981. *Georg Zimmel – sociolog*. Moskva: Nauka.
- Lepeniec, W. 1985. *Die Drei Kulturen*. München: Carl Hanser Verlag.
- Lepeniec, W. 1996 (1989). *Niebezpieczne powinowactwa z wyboru*. Warszawa: Oficyna naukowa.
- Lukacs, G. 1991 (1918). „Georg Simmel.“ *Theory, Culture and Society* 8: 145-150.
- Machovec, M. 1992. „Masaryk a marxismus.“ In *Masarykův sborník VII*. Praha: Academia.
- Masaryk, T. G. 1881. *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*. München: Philosophia Verlag (česky 1904 a 1926 a 1930, anglicky 1970).
- Masaryk, T. G. 1885. *Základové konkrétné logiky. Třídění a soustava věd*. Praha: Bursík a Kohout.
- Masaryk, T. G. 1887. *Versuch einer concreten Logik. Classification und Organisation der Wissenschaften*. Wien: Carl Konegen.
- Masaryk, T. G. 1898. *Otázka sociální. Základy marxismu filosofické a sociologické*. Praha: Laichter (angl. *Masaryk On Marx*, ed. by E. Kohák, 1972).
- Masaryk, T. G. 1909. „Simmels Soziologie.“ *Zeitschrift für Socialwissenschaft* XII: 600-607.
- Masaryk, T. G. 1926 (1884). *O studiu děl básnických*. Praha: G. Voleský.
- Masaryk, T. G. 1934 (1896-1898). *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Laichter.
- Masaryk T. G. 1970. *Suicide and the Meaning of Civilization*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Mestrovíč, S. 1991. *The Coming Fin de Siècle. An Application of Durkheim's Sociology to Modernity and Postmodernity*. London-New York: Routledge.
- Mestrovíč, S. 1993. *The Barbarian Temperament: Toward a Postmodern Critical Theory*. London: Routledge.

- Mucha, I. 1994. „Může se stát Georg Simmel miláčkem postmoderny?“ In *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 2.
- Musil, J. 1993. „Masarykova sociologická teorie: co je z ní stále živé.“ In *Masarykův sborník VIII*. Praha: Ústav TGM.
- Nisbet, R. 1967. *The Sociological Tradition*. London: Heinemann.
- Nisbet, R. 1977. *Sociology as an Art Form*. London, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Olšovský, J. 1993. „Konkrétní logika – celoživotní téma T. G. Masaryka.“ In *Masarykova praktická filosofie*. Praha: Masarykova společnost.
- Parsons, T. 1949. *The Structure of Social Action. A Study in Social Theory with Special Reference to a Group of recent European Writers*. Glencoe, IL: The Free Press of Glencoe.
- Petrusek, M. 1993. „Masarykova sociologie z pohledu dneška.“ In *Masarykova praktická filosofie*. Praha: Masarykova společnost.
- Petrusek, M. 1994. „TGM: sociologie mezi vědou a uměním.“ *Sociologický obzor*, č. 1
- Pinc, Z. 1992. „Masaryk – myslitel periodický.“ In *Masarykův sborník VII*. Praha: Academia.
- Simmel, G. 1908. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig: Duncker und Humblot.
- Skilling, G. 1996 (angl. 1994). *T. G. Masaryk. Proti proudu: 1882-1914*. Praha: Práh.
- Sorokin, P. 1936. *Sociologické nauky přítomnosti*. Praha: Laichter.
- Szacki, J. 1981. *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Szczepański, J. 1965. *Sociológia. Vývin problematiky a metód*. Bratislava.
- Střítecký, J. 1994. „Mohl se TGM stát rakouským Durkheimem?“ In *Tomáš Garrigue Masaryk a sociologie*. Hodonín: Masarykovo muzeum.
- Šrubař, I. 1996. „Max Weber a Tomáš Garrigue Masaryk: Dvě diagnózy evropských společností na počátku 20. století.“ Nepsaný rukopis.
- Tomášek, P. 1972. „Georg Simmel – impresionistický styl sociologického myšlení.“ In *Studia minora* G 16. Brno: Brněnská univerzita.
- Turner, J. 1993. *Classical Sociological Theory. A Positivist's Perspective*. Chicago, IL: Nelson-Hall Publishers.
- Weinstein, D., M. A. Weinstein 1991. „Georg Simmel: Sociological Flaneur or Bricoleur.“ *Theory, Culture, Society* 8: 151-168.